

Itxaro Borda bestaldetik: mugako identitate baten sorrera

Ibai ATUTXA

Sarrera: Itxaro Borda Euskal Literatura eta Kritikan

"Hipotesi errotikakoa bada ere, atrebituko nintzateke baieztazera, euskal nazionalismoaren imajinarioak literaturan duen hegemoniaren ondorioz, <emakumea>-ren figura, bai heterosexuala bai lesbikoa, bertakoa zein etorkina, ez dela errealitate sozial bezala existitzen Euskal Herrian. [...] emakumea ez da desira sexualaren (exogamikoaren) objektu edo subjetu." (Gabilondo, 2006; 248)

Adierazpen honetatik abiatuz gero, non lekutu daiteke Itxaro Borda euskal literaturan? Nola sortzen eta definitzen da emakume lesbiana euskaldunaren nortasuna "nazionalismo maskulino hegemonikoak"¹ markatutako literaturan, zeinak ezberdintasuna ezabatu eta ahotsa ukatzen dion?

Homosexualitatea gure literaturan aztertzen duen euskal kritika apurra arakatzeak, Itxaro Bordaren beraren baieztapen zorrotz honetara garamatza,

"Badira Euskal Herrian jorratzen ez diren alorrak. Homosexualitateak euskarazko literaturan duen lekuarena adibidez [eta beranduago, ez ironiarik gabe] Sekula eszena bortitz

1 "Nazionalismo maskulino hegemonikoa" edota "euskal nazionalismo maskulino hegemonikoa" bezalako terminologia bibliografian aipatutako Joseba Gabilondoren "Itxaro Borda: migrantzia melankolikoa eta ni lesbiar nazional baten idazketa" artikuluan du jatorria.

bat sartzen baldin badut euskal-burges-jansenisten probokatzeko², kritikariek ez dute sexu usaina darion probokazioari kasurik eginen ere, gramatika eta sintaxiaren balizko egokitasunean fokalizatuko direla. Derragun, idazleentzat giroa nahikoa frustrantea dela” (borda, 2001; 14)

Rikardo Arregik arazo berari egiten dio erreferentzia artikulua baten esaldi honekin egin zuela topo aitortzen duenenean: “*bi uni-bertso dira euskal literaturaren inguruan bizi den jendea eta Tokyoko bizitza gay undergroundean bizi direnak*”. *Ezin urrunago joan*” (Arregi, 2001, 1). Mikel Ayerbek (Ayerbe, 2001; 11) euskal literaturako emakume lesbianak duen izaeraz zehatzago hitz egin, eta muga bikoitza duen tratamendua definitzen du: emakumea gizonari dagokionez eta lesbiana gayari dagokionez.

Begi bistakoa da, hasteko, euskal literatura lekutan dagoela *queer*, genero edota sexualitate kritika sendo bat izatetik; ez soilik ikerketa helburu ez delako, ezpada idazleek berek ez dutelako gai hau sorkuntza lanetan jorratzen³. Premisa honetatik abiatuz, *no woman’s land* baten topo egiten dugu Bordarekin, *queer* literaturaren erakusle bakarretako bezala, Euskal Herria lesbianaren sorkuntza eta irudikatze lanean. Esan daiteke, hasiera honetatik bertatik, muga propioak birsortzeko, egungo limiteak apurtu eta irteteko beharra duen poesia baten aurrean gaudela.

Ni Munduaren Kontra eta Mundua Nire Kontra

“Beleak! espantuak! Eklesiastaren solas zuhurrak!
debalde!

debalde aluminiozko oihaletan troxatu haur sortu berriak!
nere egungo etsai merkeak debalde!

2 Eta probokazioari berari dagokionez, zera dio Bordak Berria egunkarian, “*testu asko idazten dira erreakzio bat probokatzeko. Barne behar, sentimendu edo oroitzapen bat idazten duzu eta gero irakurleak har ditzake probokazio modura. Euskal Herrian sozietate oso minbera batean bizi gara, eta edozein gauza txiki probokaziotzat har liteke. Gorputz biluziaz, gorputz lesbianaz edo gorputz gay-az idaztea probokazioa izan liteke. Oso gutxi aski da probokatzeko*” (Erostarbe, 2007; 42)

3 Lan honetan aipatutako euskal kritikariek onartzen dute gaur egungo euskal literaturan agertzen diren pertsonaia gay eta lesbianak, edo erabat sekundarioak direla, edo modu efektista eta topikoan tratatzen direla.

debalde beleak!
 burumuinetako arroila meharretan kroakroa!
 zementazko, burdinezko, altzeiruzko, kotoinezko sistemak!
 beleak kantuz ari zaizkit belarrietan!
 kaos gainean lainoa altxatzen delarik abereen orroak!
 beti maiteko zaitut hitz gezurtiak beleak!
 debalde Jesusen eta beste hainbesteren sakrifizioak!
 arimak dolarrez, petroloz, eletrizitatez beterik kroaka!
 debalde oriente urruneko sineste sakonak
 ardiets dezakegun sakontasun bakarra lurpekoa baita!
 kroakroa!
 espantuak!
 poesia inspiratuaz askil! hizkuntza ederraz askil!
 leporaino sartu naiz debaldearen sensazio zizkolatsuan!
 eta gustora nago! beleak!
 polizi bakoitzean, soldado bakoitzean hiltzalea lotan dago!
 gizakume bakoitzean pizti bortxatzaleak atsedean hartzen du!
 beleak orain negarrez ari dira!
 ez dute debaldearen borroka kroaka irabaziko behintzat!
 nik daduzkat gakoak!
 harrobi desolatuetan biltzar nagusia datxikate bele beltzek!
 kantari abertzaleek martxa militarrek eskaintzen dizkigute!
 kroakroa! euskal herri maitea!
 apezen, nekazarien, emazte kanonikoen eta jakintsunen herrial!
 bertsolarien kroakroakroa benedikatuak
 debaldezko eskeletak! irudimen zangopilatua! ideia debekatuak!
 xurxuriak intolerentziaren zamaz plegatzen dira!
 askatasun nahiak zilegitzen dituen kartzela mentatak!
 kroakroa! amagaldu euskal herria!
 debalde irri satisfatuak eta konplimendu gerizatzaileak!
 zizari malatsak! kaskezur diplomatuak! egin bide histerikoak!
 historiaren histerian beleak kroaka!
 goazen hutsaren hondo misteriotsua izpirituz hunkitzeraino!
 galdu behar baldin bagara ere goazen... maitea..."

(Borda, 1985; 194)

"Denboraren Harkaitzetan" taldeko II poema da hau, 1985ean *Krokodil bat daukat bihotzaren orde*z liburuan argitaratu zena. Poema bat (beste askoren moduan), non protagonistak frontera edo mugako pertsonaia legez kokatzen eta erakusten duen bere burua. Non, Gloria Anzalduek adierazi bezala, beldurrik gabe oihukatzen den *I am a border woman*. Non poemako ahotsak ez duen bere nortasuna,

bera ez dena baizik, definitzen; hau da, aurrean jartzen zaila eta poesiaren bidez kontra egiten diona; zera ezin baita ahaztu, "*Borders are set up, to define the places that are safe and unsafe, to distinguish <us> from <them>. [...] A border is a vague and undetermined place created by the emotional residue of an unnatural boundary. It is a constant state of transition.*" (Anzaldúa, 1987; 3). Frontera ez dago determinatuta: definezina da ez bada oposizioz. Hau dela eta, ez dago poemari -Maria Lugonesek⁴ esaten duen moduan- "*nuestra propia gente*" edo gure jendea buruzko gogoetarik. Ez da unitate bakarra sortzen ahotsak arbuatzen dituen dikotomia bera ukatzen duten pertsonekin bakarrik, honen ordez, ebakitako pertsonaren kontzientzia azaleratzen da, purutasun ezarena, "us" batena. "Akastun" material orok sortutako komunitate kontzientzia, ebaki-banatzen duten pertsonen aitzinean izaki "ezgauzek" eraikitakoa. "Them" baten aurrean egina.

Era honetan, beleak⁵ oparitzen dituen saltzaile bat irudikatuz, espantuak oparituz, "haiek" oparituz, definitu eta une berean, espazio ilun bat sortzen du. Bere espazioa. Sistema dikotomikoa imitatzen du eta galtzaileen aldean kokatzen da. Judith Butlerrek adierazten duen legez,

"Las reglas que rigen la identidad inteligible, es decir, que permiten y restringen la afirmación inteligible de un <yo> [...] funcionan a través de repetición. [...] en cierto sentido, toda significación se da dentro de la órbita de la obligación de repetir; la capacidad de acción, pues, es estar dentro de la posibilidad de variar esa repetición. [...] solo puede ser posible una subversión de la identidad en el seno de la práctica de significación repetitiva." (Butler, 2001; 176)

Horrela, botere sistemen errepika eta ber-deskripzioaren bidez, ekintza gune propioa sortzen du, eta honekin batera, probokaziorako eta subertsiorako gaitasuna. Aurretik alpatutako Maria Lugonesen

4 Bibliografian alpatutako "Pureza, Impureza, y separación" artikuluan plasmatzen ditu Lugonesek ideia hauek.

5 Belearen figura, beranduago ikusiko dugun bezala, Itxaro Bordaren poesia osoan zehar irudikatzen da dikotomiako alderdi zapaltzaileaz hitz egiten denean. Beste muturrean ainararekin egingo dugu topo. Gloria Anzaldúak "eagles" eta "serpents" oposatzen baditu, Bordak "beleak / Ainarak" oposaketa sortzen du.

ebakitzeko arteaz⁶ balliatzen dela esan daiteke “*como práctica de la resistencia en la transformación de las opresiones como engranadas*” (Lugones, 1999; 262). Itxaro Bordak mozketaren bidez, moles-tatu egiten du, puruaren ezpurutasuna jakinarazten du.

Mugalerro bat planteatzen zaigu: poemako ahotsa ez da haiek. Haiek eliza, militarrek, zementuzko sistemak, apaiz eta emakume kanonikoen euskal Herria. Eta binomioaren alde ilunean zehar nortasun baten bilaketarekin egiten dugu topo. Bordaren obra poetiko osoa zeharkatzen duen identitatearen bilaketa, zeinak ez dien nazionalismo hegemonikoen aginduei, nahitaezko heterosexualtasunari edota genero hierarkiei erantzuten.

Joseba Gabilondok⁷ Itxaro Bordaren eleberrietatik ondo-rioztatzen den Euskal Herriaren definizio propioa estudiatu du. Defini-zio honen argudio nagusiaren abiapuntuan idazlearen “migrantzia melankolikoa”⁸ ezartzen digu: estatu frantses eta espainoletan bana-tutako Euskal Herritik jaiotzen da, eta herriaren alderdi espainiarrean ezarritako euskal nazionalismo hegemonikoaren boteretik. Horrela, ez da inoliz egongo etxetik hain hurbil, eta une berean, hain urruti. Ez da Bordak sortutako identitatea mugitzen dena, bere ingurua baizik: gu geu gara ahotsaren migrazio egoeraren sortzaile. Gabilondoren esanetan, nazionalismoaren (edo nazionalismoen) “etxearen” artiku-lazioa desafiatzean, migrantzia melankolikoa politikoki utopikoa bila-katzen da, nazio alternatibo baten sorrerari bidea eginez. “*Migrantzia melankolikoak esentzialismo, bakartasun (<uniqueness>) eta bar-ne-homogeneotasunezko diskurtso nazionalistari desafio egiten dio, nazionalismo hegemonikoa legitimatzen duten klase eta sexu artiku-*

6 “*Arte de Cortar*” izendatzeko erabili dugun itzulpen hau (ebakitzeko artea) eta “*Pureza, Impureza y separación*” artikuluan azaltzen dena, oso erabilgarria egingo zaigu beranduago, aztergai dugun idazlearen poesia eta duen munduarenganako jarrera ulertzeko.

7 *Nazioaren hondarrak: euskal literatura garaikidearen historia postnazional baterako hastapenak* liburuan (Gabilondo, 2006)

8 “*Freudek melankolia eta dolu artean dagien desberdinketari jarraikiz, <migrantzia melankolikoa> terminoa osatu dut, permanenteki bere <jatorrizko etxea> galdu duen baina galera hori bere nortasuna eta desira definitzeko beharrezko duen subjektuaren kondizioa osatzeko*” (Gabilondo, 2006; 254). Judith Butlerrek Freuden kontzeptu beraren beste alderdi bat erakutsiko digu *El género en disputa* liburuko bigarren kapituluari: “*Prohibición, psicoanálisis y la producción de la matriz sexual*”.

lazioak zalantzan jarri eta, era berean, hibridotasun kulturala indartuz" (Gabilondo, 2006; 254).

Idea berbera, Bordaren poesian nobelan baino modu gogoetsuagoan agertzen dela esan behar da. 1984an argitaratutako lehenengo liburutik azkenengora (2007an, ikerketa hau burutu denean) bazterreko lekurtate argia dakusagu; frontera eta botere zentralaren diskurtsoen aurrean: "ez dakigu gu ala herria nor / garen aldatuak" (Borda, 1984; 29) adierazpenetik; "gu historia ofizialik gabeko populu gara / eta deusek ez ditu gure gaurko ekintzak / justifikatuko" (Borda, 1988; 65); "Hogeita bost mila jende ginen, hogeita bost mila bihotz urratu, gure lurreen exilioan bezala bizi ginenak" (Borda, 1998; 80); edo "Hargatik ihes jo lezake / Diotenaz / Adurrik iparraldean eta / Ebrok hegoaldean, Tinkatzen duen / Eta erdiminez / Dirauen herrialdetik" (Borda, 2002; 59); edo "This land is my land / this land is your land / From Santagrazi to Iزارo Island / From Baiona to the Bilbo sand / From Amikuze to the Tutera Band" (Borda, 2007; 18) aitopenera. Denuntzia honek (euskaldun oro dela basko-frantses edo basko-espainol, euskaldun eta basko-frantses banaketa inposatuari aurre eginez), hots, guztiok garelara "gidoi gabeko"⁹ euskaldunak ala guztiok gidoiaren menpe gaudela esateak leku propioa aurkituko du munduan hibridazioari esker: globalki kokatzen da. Jazz, blues, rock, dub, folk¹⁰, punk, reggae estilo musikalak erabiliz poesia sortzeak; musikari eta abestiei egindako erreferentzia konstanteekin (Bob Marley, Dire Straits, U2, Ruper Ordorika, Hertzainak); Amina Said, Hannah Arendt, Nazim Hikmet, Luisa Villalta, Marguerite Duras, Amaia Lasa, Li Bai, René Char o Rainer Maria Rilke bezalako poeta eta idazle ezberdinekin sortutako elkarrizketaren bidez; eta ingelera, alemana, portugesa, frantsesa, galegoa, edo katalana bezalako hizkuntzekin euskara nahastuz Euskal Herriarentzako lekua lortzen du munduan; bere euskal Herriarentzako tokia. "Hibridazioaren bidez, barreiaketak Bordaren ni-a kultura globalera zabaltzen du, hala, ni lesbiar, nazional, euskaldun eta globalki kokatua bihurtuz" (Gabilondo, 2006; 276) Eta momentu berean, esperimentazio hizkuntz-anitzari esker, ebakitzeko artea lantzen du, Maria Lugonesek planteatzen digun erresistentzia ludikoa deritzona.

9 Aurretik alpatutako Gabilondoren artikulua da terminologia honen iturria.

10 Gorago alpatutako bertso-lerroak, adibidez, Woody Guthriek 1940an idatzitako "This land is your land" folk abestiari egindako erreferentzia argi bat dira

Munduko hizkuntza ezberdinen erabilera ez da purutasun pentsamenduaren aurrean subjektu aktibo izatearen ezaugarri bakarra, testugintzan irakur dezakegun euskara bera ere, kontrol logikak kontsumitu gabe ageri zaigu. Euskara hau zuberera da (neurri berean zuberera propio eta bakarra dela esan daiteke) eta Gloria Anzalduearen *Chicana* legez - *"un lenguaje que corresponde a un modo de vivir. Chicano Spanish is not incorrect, it's a living language"* (Anzaldúa, 1987; 55)-, Itxaro Bordaren poesian agertzen diren ahotsen nortasunaren parte da hizkuntza: fragmentu bat gehiago da bere obrak plasmazten dituen karaktere multipleen artean. Ez du euskara estandarra aukeratzen pentsamendua transmititzeko, ez du ideien homogeneizazioa aukeratzen, ez ditu merkatu legeak aukeratzen, beste behin muga berri baten aurrean kokatzen da. Hurrengo hitz hauekin azaltzen du Bordak euskalkiak duen balioa identitatean, *"irakurtzaileak badaki paperean etzaten dituen hitzetarik beretik idazlea, euskal lurralde zabalean NON kokatzen den, nondik datorren, nora doan ere bai segur aski. [...] Hizkuntza literaturan ez da tresna edo lanabes xoilu, hizkuntza giro hautaketa da, idazlearen estiloa, bizitasuna eta irekitasuna"* (Borda, 1999; 175). Horrela berriz, bere poesiak hizkuntzak duen indarra inposatutako diskurtsoaren aurrean.

"Ni Naiz, Hi Naiz, Hura Da, Gu Gara, Zu Zara, Zuek Zarete, Haiek Dira: zenbat denbora beharko genuen adiztegiaren osoki eta libreki erabiltzen trebatzeko? Zenbat urte kalaka xugunen norantzaren finkatzen ausartzeko? Zenbat mende parean geneukan emazteari bihotzeko amodioa zor geniola aitortzeko?

Halatan, mendekuearekin, gorrotoarekin, botere-lehiarekin eta ahalge barneratuarekin jostatzen baizik ez ziguten irakatsi. Lehen hitzetan berean jazar eta negarroi ginen ttipitik galtzaile iragarriak ginenok. Historiaren ahanztokietan abandonatuak, estatistiken hondarkinak, bonba bat edo beste zartatzen zenean deabrutuak, saltzapenak segurtatzeko folklorizatuak, ikertuak eta aldi berean madarikatatuak.

Mukua koteran zerioten haur hotzek Je Suis traukatzean, Je Suicide kulturala obratzen zuten aldiro.

Ama! Nola da Ni Naiz?"

(Borda, 1998; 87)

Anzalduearen hitzetan *"Until I can tanke pride in my language I cannot take pride in myself [...] I will no longer be made to be ashamed of existing"* (Anzaldúa, 1987; 59). Hizkuntza erakusten zaigu nortasunaren ardatz nagusietako bat bezala, eta suizidio kulturari aurre egiteko tresna ezinbesteko bilakatzen da.

Era berean, Bordak suge hizkuntza propioa sortzen du, emakume ahotsa, ahots sexuala, poeta ahotsa; isiltasunaren tradizioa gainditzeko beharra nabari du: *"Ipar Euskal Herriko euskara hain izan da garbitua hitz zikin, lizun eta abarrez azken 100 urte hauetan, non behar den gorputzari loturiko hitzak bilatu eta berritu. Hori erronka bizigarria da guretzat"* (Erostarbe, 2007; 42). Azpiko poema honetan norbere hizkuntzaren bilaketa eta berrikuntza ahalegina nabarmentzen dira.

"Ohaide abandonatuaren ohoretan, bakardadea berriz lau botzetan kantari abiatu zen, izpiritu dantza hurria kulunkatzen zuten kide biluzien erditik. Lurrertzairen urruna emagaldu oparoegia zen.

Amodio ukatuen baratzak kardoz estali ziren. Mihi malgoak barrabilen biribilean eztiki lerratu arren, maitaleei ezintasunez mando geratzen zitzaizkien zakilak, hitzeman atsegina-
ren orde z gabetasunaren ahalgea gorputz zitizifikatueta hedatuz.

Erdeinuaren itzulpen ugari irakurtzen genituen.

Nazka, desira geldoaren suntsitzaille izan zen.

Jauz egin ezan maitea eta haugil

Orduan, ezpondako holtzaren goratasunak emaztea beldurtu zuen."

(Borda, 1998; 72)

Inolako mozorrorik gabeko gorputzaren gaineko lexikoa darabil poema honetan, emakume eta poeta ahotsa, estalkirik gabeko sexu hizkuntza. Hizkera berri honekin, era berean, derrigorrezko heterosexualtasunaren aurrean jarri eta desafio egiten dio. Butlerren hitzetan jarri gero, "generoaren errepikapen parodiko" dela esan dezakegu: *"la pérdida de las normas de género tendría el efecto de hacer proliferar diversas configuraciones de género, desestabilizar la identi-*

dad sustantiva, y privar a las narraciones naturalizadoras de la heterosexualidad obligatoria de sus protagonistas centrales: <hombre> y <mujer>" (Butler, 2001; 177). "Naturala" denaren gehiegikeriak berak derrigorrezko heterosexualtasunaren diskurtsoa kolokan jarri eta espazio huts bat sortzen du.

Hutsik dagoen gune hau da, inposatutako diskurtsoa dudatan jartzerakoan, irakurlea identitate lesbianarekin aurkitzen den lekua. Datorren atalean Itxaro Bordaren poesiatik eratoritzen den nortasun anitzaren alderdi honetan sakonduko dugu.

Ainaren Munduan

"Frustrazioaren eta kulplabilitatearen alabak gara
udazken lehorretako lehen lanbroak
ez dizkigu
maitasun beharraren desir astunak
laztanduko.
bihotz kraskatuetak haragi puska hormatuak
ezaren geltoki desolatuetan
ez ditugu nehoiz
beso artean
tinkatuko.
hor dago muga:
nola joan urrunago?
azken jujamenduaren orduan
zor guziak ordainduko ditugu
larru sukratuak espainez milikatu nahiak
eta
sufrantzaren ate ilunak bortxatzeko gutziak
zor guziak ordainduko ditugu
frustrazioaren eta kulpabilitatearen alabak garenoki!"

(Borda, 1985; 11)

Poema honetatik askatzen dira Itxaro Bordaren poesian ezartzen diren identitate lesbianaren ardatz nagusiak, eta era berean, hasi berri den atal honen laburpen legez har dezakegu: purutasunaren eta kontrolaren logikak inposatutako iluntasuna pairatzen duen ahizpata-suna sortu, eta bertatik irteten saiatzen da. "Ni gu naiz" paradigma-aren bitartez hitz egiten du, ilunpetik, derrigorrezko heterosexualtasu-

naren hertsadurapean dagoena¹¹, eta aurre egiten dio. Nola joan urrunago?

Ahizparte lesbianaren sentimendua -denak baitira frustrazioaren eta kulpabilitatearen alabak-, hizkuntzaren bidez sortzen da. "Gu" izenordearen erabilerak (poema honetan egiten den bezala) fronte komun bat sortzen du, xede berdineko komunitatearen batasuna. Talde izaera hau euskarak eskaintzen dizkion tresna ezberdinez ballatuz helarazten du Bordak. Alde batetik, lehenengo pertsona plurala sortzeko, "gu" baten bilakatzeko (aipatutako izenordeaz gain), "ahizpa" terminoa darabil, eta honekin emakume arteko senidetasun adierazle ezberdinak. Kasu honetan, emakumeen artean soilik erabiltzeko sortutako hitzak dira, "neba" edo "arriba" ez bezala kasuaren arabera. Sistema honen bidez parekideen artean lokarriak sortzen dituen emakumearekin identifikatzen dugu poemako ahotsa, "ni gu naiz" ideia birsortzen dugu.

Beste alde batetik, lehenengo poema liburutik azkenengora, hartzaile femenino batengana soilik bideratutako forma alokutiboaren¹² erabilera nabarmentzen da. Bigarren pertsona honek konfiantza eta intimitate erlazio zuzena sortzen du ahizpen artean. Emakumeekin bakarrik komunikatzeko aditz forma da: maitasunaz hitz egin eta larrua jotzeko ballabidea, baina une berean, errepresioari buruz hausnartzeko eta etorkizuna formulatzeko tresna.

"lantokietan poesiak irensten ditugu ogitartean
presaka

kasik ahalgez
neke baita hitzetan onhartzea
zenbat eskas zaituztegun
alabak

11 Bordaren poesiak, ikusten den legez, Adrienne Richen planteamenduak darraiz: "La imposición sobre las mujeres de la heterosexualidad como medio de garantizar el derecho masculino de acceso físico, económico y emocional" (Rich, 1996; 38).

12 Horrela azaltzen da Patri Urkizuren gramatika "La relación entre locutor e interlocutor está gramaticalizada en euskera. En todos los dialectos es posible tutear a quien se habla (Tratamiento familiar, caracterizado por la utilización del pronombre *hi* 'tu' y de las formas alocutivas tuteadas propias, es decir, formas conjugadas que contienen un morfema que se refiere al interlocutor aunque no se participante en la acción" [...]). (1) Patxi joan duk 'Francisco te (masc.) se ha ido' [...] (2) Francisco joan dun 'Francisco te (fem.) se ha ido'" (Urkizu, 1996; 232)

amak
ahizpak
presaka
kasik negarrez
eta elurra desiratzen dugun
ilunean
gabilitza askatzen
belar usaineko mihiseetan
bular beltzak bilatzen
ausentzia.”

(Borda, 1991;20)

“gauetz
hire musa bigunen ausikiaz
gogoratzen naun
eta
egunez
gizonen batekin oheratzen nauken.
noizbait
maiteko haut Millial”

(Borda, 1985; 74)

Aurreko atalean aztertutako emakume ahotsa ikusten dugu be-
rriro bi poemotan. Boz honetan nabarmenagoa egiten da alpatutako
ballabide linguistikoez jasotzen duten balioa Bordaren poesian. Lehe-
nengoan, “ahizpak” hitzak sortzen duen emakume arteko erlazioak
eta hedaduraz “alabak”, “amak”, “ahizpak” terminoekin sortutako
unitateak Anzalduren *no man's borderlanda* sortzen du, Bordak
aurre egiten dion *no woman's landaren*¹³ ispilu. Millari¹⁴ poeman,
bestalde, alokutiboak sexu eta maitasun hizkuntza markatu eta zu-
zentzen duela dakusagu. Guzti honekin, euskararen erabileraren bi
alderdiok identitate lesbianaren ahizpatasun ideia indartzen eta mu-
gako borroka agerian uzten dutela esan daiteke.

Ideioz sinbolo bidez, imajina bidez, finkatu eta errotu egiten dira.
Apagarrietako bi “gaua” eta “ainara”. Batak mugako bizitza irudi-
katzen duelako, eta besteak berriz, hegaz egiteko gaitasuna, irten

13 *No woman's land* terminoa, Bordak poema honetan darabil, “inguruko en-
aho arras zoriontsuetan / neronen bakartasunaren eremu / desolatua / izar dezaket /
no woman's lan erraldoia” (Borda, 1988; 11).

14 Millia Lasturkori erreferentzia argi honek, euskal literaturaren eta historiaren
berrikuspen oso batera garamatza, esanahi eta konnotazio berriz janzten duena. Bide
hau, erabat interesgarria izan arren, ez da artikulu honetan jorratuko.

eta derrigorrezko heterosexualtasunaren errepresioa hausteko indarra. Ainarek erreferentziak etengabeak dira: "aira banindadi / ainara bezala / ardura joan naike / maitiarengana" (borda, 1988; 5); "ainarak / ortzearen gosea malko mugetan / txerta ezazue zorionen isilaz / lehen bai lehen" (borda, 1991; 103). Sinbolo honek (Borderlandseko "sugea" "arranoari" oposatzen zion era berean) "belea" du kontra-rrita. Beleak, artikulu honetako lehenengo poeman ikusi dugun bezala, purutasunaren jazarritako boterea errepresentatzen du.

"Bele beltza
dabil hegaletik minez
lozez estali
gerezi sailen gainetik
airean hegaletik minez.

mirets zaitzaket
ardura
orlegitasun samurrean
udaberriko hats epeleanatzoko guduka
antzuetan
luma bi galdurik
airean hegaletik minez.

behatzaz
segitzen dugu
bele beltza
zeru betean
kasik erortzengu ere
txori izateko sortu
ginen baina
sollik
ametsa dabilkigu
airean hegaletik minez
airean hegaletik minez
airean hegaletik minez."

(Borda, 1991; 31)

Fronterako bizitza, bestalde, -Adrienne Richen hitzetan, "El sesgo de la heterosexualidad obligatoria, que lleva a percibir la experiencia lesbiana en una escala que va de la desviación a la aberración o a

volverle sencillamente invisible" (Rich, 1996; 18)-gauarekin¹⁵ (iluntasunarekin) eta isiltasunarekin irudikatzen da. Itzaletako bizitza da, inork ikusten ez duena edo ikusi nahi ez duena: komunitate lesbiana *"ha sido aplastada, invalidada, obligada a ocultarse y disfrazarse"* (Rich, 1996; 18). "Gauak" eta "mututasunak", hala ere, ez dute ikusezintasun lesbiana soilik erakusten, baizik eta Bordaren poesian irakur daitezkeen identitate atal orok planteaturiko iluntasuneko existentzia. Poema zati adierazgarria da hurrengo hau: *"haragiaren ikara / zehatzago da / gauetz egunez baino / haserrearen ikara / erreago da / egunez gauetz baino"* (Borda, 1988; 10). Bordaren poesiak, modu honetan, hegaz egiteko beharrezko indardun ahizpatasun lesbiana sortu eta iluntasunetik irtetea du helburu. Identitatearen bilaketa autofirmaziotik eta ezberdintasunaren defentsatik igarotzen da, ez-puritasunaren babesetik.

Ondorioak: Estranxeira Na Miña Propia Historia

"Living in a state of psychic unrest in a borderland, is what make poets write and artists create" (Anzaldúa, 1987; 73). Gloria Anzaldúaren hitzak Itxaro Bordarentzat eginak dirudite: aztertu ditugun poemak idazlan eta liburu guztietan zehar nabaritzen den egonezin eta konformagaitzasunaren adierazle dira. Ironia eta humore subertsiboa; mina eta oihu esperantza gabea; hizkuntzaren berrikuntza eta hitz debekatuen erabilera botere binomioei eta kontrol logikel aurre egiteko armak bilakatzen dira, mugako ahotsa sortuz: emakume ahotsa, lesbianarena, gidoirik gabeko euskaldunarena, etengabeko borrokan dagoen iluntasuneko ainararena. Joseba Gabilondok zera diosku bere artikuluan, *"Bordaren lanak azpimarratzen du genero, sexu eta nazionalismo arteko erlazioa ezinbestekoa dela euskal kultura ulertzeko"* (Gabilondo, 2006; 271).

15 Kasu honetan, interesgarria da Anuntxi Aranaren "Sexismoa Sinbolo eta Arketipoetan" artikuluko hitzak gogoratzea: *"esan dalteke, orokorki, egunekoak koallitate <maskulinoak> ballesten dituela, gauekoak <femeninoak>. Bistan da, erregimenak kontrajarriak dira nolabait, batek gaitzesten duena besteak onets baitezake, eta alderantziz"* (Arana, 1993; 37). Badirudi Bordak nortasun ulergarriaren arauak imitatzen dituela berriro: dikotomia errepikatu egiten du, gero hankaz gora jartzeko helburuarekin. Ainararen xedea, horrela, iluntasunetik irtetea da (gizonezkoen berezko tokira).

Aztertu dugun poesiak ezarritako arauak hautsi nahi ditu. Purutasun idealak elikatzen dituzten gizarte estamentuen desegituraketa da lehenbiziko xedeetako bat. Horretarako, lehenengo eta behin, ingurua aztertzen du, ikusezintasunaren zigor berbera pairatzen duten kideak, "haiek" bezalakoa ez izateagatik isiltasunaren jazarpena bizi dutenak identifikatuz. Análisi honetatik ekintza eratortzen da: ahizpen batasunak iluntasuneko bizitzak dakarren malenkonía eta sufrimenduari aurre egiteko oinarria sortzen du; botere sistema den falazia erakustea lortzen du horrela.

Artikulu hau, dena den, *icebergaren* punta besterik ez da. Poesia honetatik azaleratutako nortasuna konplexua da eta deskribatutako atal bakoitzak frontera bizitzeko modu ezberdin bat adierazten du; inposatutako erreallitatea ulertzeko modu ezberdinak eta etorkizun hobe baterako proposamenak. Aurkikuntza eta ñabardura asko daude, beraz, oraindik egiteko (lo kanten balioa, sinbolo eta errekurritzia gehiago, historiaren berrikuspen eta berrirakurketaren indarra, edota lehenengo poema liburutik azkenengora ahotsek jasaten duten aldaketa besteak beste). Horregatik, berriz hastea dagokigu: Itxaro Bordak hurbiltzen digun muga berriro ulertzen saiatzea, eta horrela geure buruak entenditzeko bidea sortzea. Bordak berak gogoratzen dituen Chus Patoren hitzak artikulu honetara ekarriz, esandakoa laburtu eta beste behin irakurtzen hasiko gara.

*"estranxeira na miña propia historia
na miña propia paisaxe
na miña propia lingua
eu tamén*

*<Oceano>, Chus Pato"
(Bord a, 1998;17)*

Aipatutako Bibliografía

- ARANA, ANUNTXI; "Sexismoa Simbolo eta Arketipoetan" in *Emakumea: Sexu ala Generoa?*, Bilbao: USección de Filosofía de la UEU, 1993, 25-48 orr.
- ARREGI, RIKARDO; "Gayak eta Euskal Literatura" Udako Euskal Unibertsitatean (UEU) aurkeztutako ponentzia, 2001.
- AYERBE, MIKEL; "Euskal Literatura Heterossexuala, Homossexuala edo Asexuala da?" UEUn aurkeztutako ponentzia, 2001.

- ANZALDÚA, GLORIA; *Borderlands: the New Mestiza; la Frontera*, San Francisco: Aunt Lute, 1987.
- BORDA, ITXARO; *Bizitza Nola Badoan, poemak 1974-1984*, Baiona: Malatz, 1984.
- _____ ; *Krokodil Bat Daukat Bihotzaren ordeaz*, Zarautz: Susa, 1985.
- _____ ; *Just Love*, Baiona: Malatz, 1988.
- _____ ; *Bestaldean*, Zarautz: Susa, 1991 (2007ko edizioa).
- _____ ; *Orain*, Zarautz: Susa, 1998.
- _____ ; "Euskalkien Kezkaren Funtsez", in *Euskalkien Lekua Literaturan*, Bilbao: Mendebalde Kultur Alkartea, 1999, 173-187 orr.
- _____ ; "Gaiaren Minean" UEUn aurkeztutako ponentzia, 2001.
- _____ ; *Hautsak Errautsak Bezain*, Baiona: Malatz, 2002.
- _____ ; *Moliztenka*, Baiona: Malatz, 2007.
- BUTLER, JUDITH; *El Género en Disputa, el Feminismo y la Subversión de la Identidad*, México: Paidós Iberica, 2001.
- EROSTARBE, GORKA; "Hitzak, Etiketak, Identitateak" in *Berria*, Andoain: Euskal Editorea S.L., el 21 de Junio de 2007, 42 orr.
- GABILONDO, JOSEBA; *Nazioaren hondarrak: euskal literatura garaikidearen historia postnazional baterako hastapenak*, Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, 2006.
- LUGONES, MARÍA; "Pureza, Impureza y Separación" in *Feminismos Literarios*, Madrid: Arcos Libros, 1999, 232-264 orr.
- RICH, ADRIENNE; "Heterosexualidad Obligatoria y Existencia Lesbiana (1980)" in *Duoda, Revista d'Estudis Feministes num.10*, Barcelona: Centre de Reserca de Dones, Universitat de Barcelona, 1996.
- URQUIZU, PATRICIO, *Gramática de la Lengua Vasca*, Madrid: UNED, 1996.